

Itziar Ugarte Irizar

Herrenaren jauziak

Herri berean bizi baina inoiz harekin egon gabeko norbaiten berri eman dizute, eta, bat-batean, hurrengo egunetan, aurrez inoiz ikusi gabeko lekuetan agertzen hasten zaizu, gasolindegian, auzoko dendan, liburutegian. Ikasten duzu berba berri bat, eta, bat-batean, zutabe batean edo lankide baten gogoeta inprobisatuan berragertzen da. Zaldiekin gertatu zait niri berriki: zaldi-lasterketetan aritzen zen kazetari baten inguruko nobela bat irakurri nuen duela gutxi, pantailetakoko fikzio lanetan ere eskuin eta ezker agertu zaizkit, eta lauhazkaren hotsa garezur hondoan geratu zait egun batzuetan. Kontatzen badut da, baina, euskal kulturgintzaren 2022ko balantzeaz hitz egiten hasteko buruan nerabilen hitz nagusiari itsatsi zaidalako hots hori orain: jauziari, hain zuzen.

Bi urte pandemikoren osteko itzulera urtea izan da 2022a, eta izan da hitzordu eta urtemuga esanguratsuen urtea ere. Abenduak eskaintzen du urteak utzitako paperak txukuntzeko tarterik, eta horien artetik berreskuratu ditut Ramon Saizarbitoriak udaberrian Bilboko Arriaga antzokian esandako hitz batzuk. Haren *Martutene* nobela aztertu dute aurten Bilbo Zaharra Forumean, eta ekaineko irakurraldi publikoaren atarian zera adierazi zuen idazleak: ez dela sekula hainbeste jende izan euskara jakin eta erabiltzen ez duena. Bistan da, inoizko euskaradun jende gehien dagoela esatea baino ilunagoa da ikuspegia, baina irudipena dut hasi dela ozentzen tonu beltzago hori diskurtsoetan: ez da esan nahiko genukeena, baina hori da dagoena.

Inguruan nekea nabaritzen duela zioen idazleak:

Iruditzen zait anormaltasun egoera iragankorra izango zela pentsatzen genuela eta ohartu garena luzerako izango dela, betirakoa, agian. Gainera, garaia aldatu egin dira eta gero eta zailagoa da, zilegi litzatekeen kasuan ere, aginduzko neurriak erabiltzea.

Eta aipatzen zuen ez duela ikusten euskara ‘gu’ bat osatzeko elementu aglutinatzailea denik gaur egun, ez euskaldun guztien kasuan, bederen:

Askorentzat oposizioetan puntuak ematen dituen ikasi beharreko hizkuntza da, nire denboran latina bezala azterketak gainditzeko ikasi beharrekoa; eta asasinoen hizkuntza ere jarraitzen du izaten norbaitentzat.

Aldaketa baten atarian kokatu zuen kulturgintza, gero eta ohikoagoa bihurtu delako, haren begietara gazteen artean batez ere, euskara erdarekin nahasian erabiltzea. *Martutene*-rekin gertatu zaio, aurrez inoiz ez bezala, euskara maila altuko jendeak aitortu diola liburua gaztelaniaz irakurri izana.

Orain hogeitaz hamar urte ez ziren ausartuko halako aitorpenik egiten, eta, bestalde, duela berrogei urte ezinezkoa ere bazen, orduan euskal nobelak ez zirelako orain bezala ia aldi berean bi hizkuntzat argitaratzen. Horra garapenaren zehar kalteak.

Garapenaren zehar kalteak eta kontzientzia linguistikoaren diluitzea. Horiek dira, ziurrenik, euskal kulturaren zaldiak aurrean dituen hesi garaienetako batzuk gaur.

Gorputza mamutzen

«Lan baldintzetan eragitea oso zaila da, baina pandemiak lehen lerroan jarri du gaia, eta uste dut urtebetea aurrerapausoak egongo direla». Joxean Muñoz Eusko Jaurlaritzako Kultura Saileko aholkulari eta sailburuorde ohiak egin zuen iragarpena udan, *Berria*-n, eta, aurreratu zuenez, hiru izango dira berandu barik aurkeztuko dituzten ekinbideak: kontratazioetarako kode egokien gida, sortzaileen fiskalitatea arintzeko neurriak eta profesionaltzat nor hartuko den zehaztuko

duen kulturgileen errolda. Izan ere, pandemiak geroztik, badirudi indarra hartu duela sortzaileen lan baldintzez kontzientzia hartzeko deiak. Lanartea ari da horretan buru-belarri, eta haren koordinatzaile Amagoia Gurrutxagarekin aritu zen, hain justu, Muñoz. Bat etorri ziren euskal kultura zenbateraino bizi den herren ikusarazterakoan, baina ez zen asko behar izan guztiaren hondoan dagoen korapiloetako bat ukitzera heltzeko: Muñozek Araba, Bizkai eta Gipuzkoan kulturaren edozein hizkuntzatan lan egiten dutenak zituen gogoan sustatu beharko liratekeen kultur politikak pentsatzerakoan; aldiz, euskaraz lan egiteak dakarren aukera berdintasun ezaz ohartarazi nahi izan zuen Gurrutxagak. Hesia.

«Ez gara inoren aurka ari, euskaraz egiteko apustua egiten dutenen alde baizik, oraingoan eta etorriko direnen egoera ziurtatzeko. Gorputz hori mamutzen ari gara bestela». Aski argigarria da euskaraz lan egiteko erabakia hartu dutenen egoera konplejizatu nahi duenak argitu beharra ez dela hori inoren 'kontra' hasitako gudua. Baina, akaso garapenaren kalteak hauek ere, heldu da garai bat zeinetan talka politikorako beldurrak eskakizun legitimo asko uxatu dituen.

Loreak belaunetan dokumentala eta *Laineza* liburu kolektiboa ondu ditu aurten Lanarteak, eta biek erakusten dute azken urte luzeetan ezer gutxi aldatu direla kultur mundura heltzen direnen kezkak. Koordinatzailearen esanetan, 1970eko hamarkadan hasi zirenek dena egiteko zegoen espazio bat topatu zuten, eta horrek eta testuinguru historikoak eskatu eta justifikatu zuten jarrera militante bat. Egiturak sortu eta ugaritu ziren gero, horietan ehunka lanpostu egonkortu, baina hasieran bezain ziurgabe segitzen dute bitartekari horiei guztiei jaten ematen dien sortzaileen baldintzek.

Euskal artistak bere bizi guzian gratis eta ofizioz lana egitera kondenatuta egon behar al du? Gure ikastolak haizezkoak egin al litezke? Euskal antzerkia bost edo sei afizionatuk jarri beharko ote dute, bere laneko orduetatik kanpora?

Lourdes Iriondok egin zituen galderok 1967an, eta ondokoak gehitu dizkio Amaia Zubiriak 2022an:

Kantagintzan hastea erabaki nuenean, inolako legez arautu gabeko mundu batean sartu nintzen. Eta hala ere, beti egin izan nuen lan zure erakundeentzat, Administrazio Maitea. Hiru hilabeteren buruan kobratuz, kontzertua bera antolatzeko puska gizen bat xahututa. [...] Ikusten, zertara natorren? Zenbat kontzertu didaktiko eman genituen zure eskoletan hainbeste urtez? Zenbat jaitan egin dugu lan zure udaletarako? Zenbat ekitaldi instituzional jantzi izan dizugu gure musikarekin? Zenbat doinu, zenbat kanta, zenbat poema sortu ote dugu gure kulturaren ondarea aberastuz? Zer ote gara zuretzat? Non dago gure kotizazioa? Non dago gure lan estatusa?

Kultura haragi bizitan darama azpitolutzat liburuak, eta ezin ekidin zaldiaren larruazala hala irudikatzea orain.

Tentsio jaitiera

Urtemugek ere zehazten dituzte urte bateko hizketagaiak, eta zabaltzen diote leiho bat perspektibari. Nor izan zen nor, zer egin dugun ordutik. Horien artean, Hegoaldeko hiru museo garrantzitsu aritu dira tartari putz egiten aurretik: Artium Gasteizen, Guggenheim Bilbon eta San Telmo Donostian. Hogeita bosna urte bete dituzte lehen biek eta 120 azkenak. Hiruretan adierazgarriena, baina, Guggenheimen ospakizunek utzitako argazkia izan da ziurrenik.

Lehen unetik piztu zituen kritikak proiektuak, eta museoa martxan hasi ostean ere iraun zuen eztabaidak. 2000. urtean, esaterako, Bilboko BBK-EHU etxean Euskal Soziologia Elkartek antolatutako mahai-inguruetan, Guggenheim «tren baten azken bagoia» zela babestu zuen Javier Salazar Arkitektoen Elkargoko dekanok, eta kultura merkatuak irentsi zuela erantzun Ramon Zallo EHUKo katedradunak: «Ez da arterik saltzen: hiria eta eraikina saltzen dira. Ikuskizunari lotutako arte mota ekarri dute». Mende laurdena beteta, ordea, apenas entzun den iritzi kritikorik aurretik; lerro gutxi batzuk baino ez museoaren gestioan 2008an atzemandako iruzurraz, 25 urteek jendearen bizitzetara ekarri duten aldaketaz, garbitzaileek greban egindako egun luzeez.

Asier Mendizabal elkarrizketatu zuten Euskadi Irratiko *Faktoria* saioan, urtemuga aitzakia, eta garbi esan zuen hark ere Guggenheimen egiteko nagusia kolpe urbanistiko bat jo eta eredu ekonomiko eta politiko bat ezartzea izan zela; behin funtzio hori bete duenean –inoizko bisitari gehien jaso ditu udan, ia 450.000 lagun– sustatu dituela indar handiagoz arteari lotutako jarduerak. Museoak euskal artistekiko erakutsitako arduraz galdetuta, erantzun zuen ez duela uste haren egitekoa hori izan denik, eta, are, ez duela uste artistak eta euskal artistak bereizteak inori mesederik egiten dionik.

Kanpoan ez gara euskal artistak, gara artistak, eta hemen ere bai. Uste dut dikotomia hori hautsi beharko litzatekeela, eta interesgarriagoak direla horrela lortzen diren etekinak: artistak jarri behar dira artistekin elkarrizketan, bertakotasunaren mania gainetik kenduta.

Agerian geratu dena da etxekotu egin duela euskaldunak titaniozko eraikina eta, oharkabea, baita hark ordezkatzeko duen kultur eredua ere. Zailagoa da jakiten trukean zer irabazi duen. Bilbo munduko hirien mapan letra larriagoz idazten da orain, egia da, eta gogora datorkit Joseba Zulaikak momentuan esan zuen beste hau ere: Guggenheimen ideologoen beste asmoetako bat euskal gatazkak nazioartera zabaltzen zuen Euskal Herriaren irudia eraldatzea izan zela.

Ez dakit ziklo politikoaren aldaketak noraino aldatu dituen kulturgintzako parametroak, baina agian badira seinaleak tentsio kritikoaren beherakada orokorraz ohartarazten dutenak, ez ote den gatazkarik gabeko kultura baten aldeko kultura hedatzen ari ezari-ezarian –sareetako giro gaiztoa aparte utzita–.

Abiadan

Durangoko Azokaren biharamunean bukatzen ditut lerrook, eta astearen amaieran agurtuko da 2022ko Bertsolari Txapelketa Nagusia, udazkeneko kultur orrietara bertsolaritza

gutxitan bezala ekarri duen hitzordua. Sumatu da aldaketarik oholtzetan, eta aldaketarekiko erresistentziak ere bai zenbaiten minetan; baina ezer ez omen da alferrik gertatzen, eta hainbeste astez buru eta gorputz jardun dutenen lanak utziko du arrastorik plazetan.

Nafarroa Arenako festak eta Durangoko Azoka arrakastatsuak kultur urtearen itxiera gozatuko dutela dirudi, bada. Pandemiak murriztutako bi edizioen ostean, elkar hartzeko gogo handia bai, baina beldur puntua ere sumatzen zen Landako gunea hartu aurreko egunetan. «Badaude mehatxu batzuk airean, eta ez dakit oso kontziente garen», zioen Beñat Gaztelurrutia Gerediaga elkarteko kudeatzaileak bezperan. Emaizta eztanda izan da azkenean, eta ibili da jendetza, erakusmahaiak izan dira sormenean bizi-bizirik dagoen kultura baten isla eta salmenta historikoak ere egin ditu zenbaitek. Itzuli dira eztabaidarako foroak ere, eta hori berri pozgarria da, kulturgintzaren bueltan gertatzen ari denaz pentsatzeko leku bat ere bilakatua baitzebilen Durango pandemia aurreko edizioetan. Transmisioa, nazioartekotzea, prekaritatea eta euskal liburugintza diglosikoa izan dira hizketagai aurten, besteak beste, eta honetan ere agertu dira goia jo izanaren zantzuak: honaino ekarri gaituzten politikek askoz harago eramango ez gaituzten susmo gero eta ziurragoa.

Zer egin dute erdal kulturek haiekiko bai halako zorra senti dadin? Zergatik azpimarratzen da gentozen basamortu kulturaletik gaur arte loratu den guztia eta zergatik kostatzen da hainbeste egiteko dagoen guztiari errotik heltzea? EAEko Hezkuntza Lege berrian euskal kultura zehar-lerro izan dadin eskatzeko argazkia egiten segitu behar du sektoreak?

Ez da harritzekoa, edonora begiratuta ere, jauziaren premia izatea ikusten den bakarra. Bai zelai zabalagoetan ari-tuko bagara, atzera urratsak eta iheserako gogoia ez diren zerbaiten promesa bermatuko duen bide bat agertuko bada. Hitza maiztu baino lehen, hemen eta gaur horrek zer esan nahi duen adostea gelditzen da, konplexuak bazter utzita eta abiada hartuta. 🍷